

ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ярошович Г. І., Мельник Л. Б.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У пропонованій статті з'ясовано сутність фасилітативного методу у розвитку комунікативних здібностей школярів й окреслено ефективність його використання на уроках української мови в загальноосвітній школі.

Передусім актуалізовано призначення сучасної школи в різнобічному розвитку й вихованні особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, є інноватором, здатним змінювати навколишній світ, що, зі свого боку, вимагає від вчителя високого рівня професійного розвитку, зрілої професійної компетентності та готовності застосовувати нові освітні концепції. Дефіновано поняття **фасилітація**, описано досвід першого використання із зазначенням сильних і слабких аспектів й визначено особливості застосування фасилітативного методу в освітньому процесі сучасної школи.

Схарактеризовано основні технології, які сприяють реалізації фасилітативного методу, зокрема **інтерактивні** з різними видами діяльності на уроці, серед яких – різні типи лекцій (лекція-візуалізація, лекція-діалог, проблемна лекція, лекція у вигляді прес-конференції, лекція удвох (у формі діалогу двох вчителів та класу), лекція-провокація (із запланованими помилками) тощо), круглі столи, рольові ігри, проблемні семінари, педагогічні ігри-вправи, вправи у парах, «мозговий штурм» тощо); **проектні** з комплексом пошукових, дослідницьких та інших видів робіт, що виконуються учнями самостійно, але під керівництвом вчителя, та **проектно-комунікативні**, що передбачають міжпредметну інтеграцію, яка забезпечує належне пізнання учнями загальної картини світу, оволодіння методологією навчально-пізнавальної діяльності.

Підсумовано, що застосування фасилітативного підходу поглиблює цікавість, умотивованість навчання, активізує мисленнєву діяльність під час проблемних питань та ситуацій, заохочує до діалогічного мовлення, у процесі якого учні вільно висловлюють свої думки й активно слухають товаришів, формує індивідуальну взаємодію, що в кінцевому підсумку має необхідний стимулювальний, розвивальний і підтримувальний ефект, який зумовлює формування необхідних комунікативних компетентностей учнів.

Ключові слова: фасилітація, фасилітативний метод, комунікативна здібність, комунікативна компетентність, інтерактивні технології.

Yaroshovych H. I., Melnyk L. B. Facilitative approach to the development of students' communication skills at the Ukrainian language lesson. The article elucidates the essence of the facilitative method in the development of students' communication skills and outlines the effectiveness of its use at the Ukrainian language lessons in a secondary school.

First and foremost, the author actualizes the role of modern school in the versatile education of an individual who is aware of being a citizen of Ukraine, capable of personal growth and lifelong learning, ready for conscious life choices and self-actualization, is an innovator capable of changing the surrounding world, which, in turn, requires a teacher to have a high level of professional development, mature professional competence and willingness to apply new educational concepts. The article defines the concept of facilitation, describes the experience of its first application, identifies strong and weak aspects and determines the features of applying the facilitation method in the modern educational process.

The main technologies contributing to the implementation of the facilitative method are characterized, in particular interactive with various types of class activities, including different types of lectures (lecture-visualization, lecture-dialogue, problem-based lecture, lecture-press conference, lecture-dialogue of two teachers and a class, lecture-provocation (with pre-planned mistakes), etc.), round tables, role-plays, problem seminars, pedagogical games-exercises, exercises in pairs, brainstorming, etc.); project-based with a complex of search, research, and other types of activities which students perform independently, but under the teacher's guidance, and project-communicative that provide for interdisciplinary integration, ensuring students' relevant knowledge of the world, mastery of the methodology of educational and cognitive activity.

It is concluded that the use of a facilitative approach deepens students' interest, motivates learning, activates thinking activity during problematic issues and situations, encourages dialogic speech, when students freely express their opinions and actively listen to their peers, forms individual interaction, which ultimately forms the necessary stimulating, developing and supporting effect and conditions the formation of necessary communicative competences of students.

Key words: facilitation, facilitative method, communicative ability, communicative competence, interactive technologies.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Комунікативна компетентність людини – одна з найважливіших її здібностей, яка не просто дозволяє досягати порозуміння між співрозмовниками, а й сприяє адаптації особистості у будь-якому середовищі, вияві її обізнаності, професіоналізму. Наукове тлумачення цьому терміну дала Г. Селевко – згідно з її твердженням, це «уміння вступати в комунікацію з метою бути зрозумілим, володіння навичками спілкування» [20, 19].

Школа покликана дати учневі не лише міцні знання, сформувати дитину як особистість з креативним мисленням, власною життєвою та громадянською позицією, а й передусім сприяти розвитку її комунікативних здібностей. Тим паче, не просто мовно, а мовленнєво компетентна особистість – вимога сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню та розвитку комунікативних умінь та навичок в учнів середньої школи на уроці української мови присвячені праці багатьох вітчизняних вчених та методистів, зокрема Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Єрмоленко, С. Карамана, М. Пентиліук, К. Плиско, Г. Шелехової та ін. О. Горошкіна, наприклад, вважає, що функції комунікативної компетентності людини реалізуються у мовленні, тому саме комунікативному спрямуванню учнів на уроці вчитель повинен відводити основну увагу [5]. А «сформованість мовленнєвої компетентності учнів в процесі сприймання усних і письмових текстів на уроках української мови значною мірою залежить від урахування вчителем особливостей цього процесу» [4, 96].

Останнім часом фахівці значну увагу приділяють фасилітативному методу як одному з ефективних способів розвитку комунікативних здібностей учнів у навчально-вихованому процесі. Сутність фасилітації, її призначення та роль у педагогічній діяльності досліджувало багато українських вчених. Серед них – О. Галіцян, Г. Трухан, О. Фісун, К. Шевченко та ін. Наприклад, О. Галіцян педагогічну фасилітацію виводить як механізм підтримки вчителем учня, його особистісного зростання [3], а О. Фісун фасилітацію вважає організацією ефективної роботи учнів на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії [22].

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашої статті – довести ефективність фасилітативного методу у розвитку комунікативних здібностей школярів на уроці української мови в загальноосвітній школі. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: з'ясувати особливості педагогічної фасилітації в освітньому процесі; показати її вплив на формування необхідних учням компетентностей; представити реалізацію фасилітативного підходу до навчання в процесі розвитку комунікативних здібностей учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю освіти XXI століття є її інформатизація, завдяки якій здобуття знань явно виходить за межі навчальних кабінетів та аудиторій, натомість з'являються нові цифрові кабінети, а гаджети стають основними джерелами інновацій та технологічного розвитку [Цит. за: 2, 62].

Концепція «Нової української школи» вказує на те, що призначення сучасної школи полягає в різнобічному розвитку й вихованні особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, є інноватором, здатним змінювати навколишній світ [10]. Це означає, що перехід освіти до нової якості навчально-виховного процесу вимагає від вчителя високого рівня професійного розвитку, зрілої професійної компетентності та готовності застосовувати нові освітні концепції. Педагогічна фасилітація якраз і є необхідним методом інноваційного перетворення навчальної дійсності.

Отож, спираючись на освітню реформу, вчителі нового покоління мають уміти реалізовувати особистісно орієнтований і компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, знати психологічні особливості групової динаміки та керувати нею, застосовувати інтерактивні методи викладання (ігри, проєкти соціальні й дослідницькі, експерименти, групові завдання) тощо. Окрім цього, педагоги повинні використовувати різні підходи до оцінювання результатів навчання, коли оцінки матимуть рекомендаційний характер і будуть вказувати напрями індивідуального прогресу учнів. У таких умовах учитель набуває ознак справжнього коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальному навчанні дитини.

Уперше ефект фасилітації (в перекладі з англ. *facilitation* – сприяння), тобто покращення індивідуального результату за рахунок присутності іншої людини, виявлено у дослідженнях Нормана Триплетта [21]. У 1897 р. Н. Триплетт зауважив, що велосипедисти набагато краще виступають у гонці із суперником, ніж у їзді на якийсь час. Він вирішив провести експеримент і протестував гонщиків на дистанції 25 миль в обох типах перегонів, а потім порівняв результати. Учасники гонки із суперниками показали результати в середньому на 5 с в мильо краще, ніж учасники змагань на час. Робота Н. Триплетта (1898) була першим експериментальним дослідженням у сфері соціальної психології. Він назвав це явище динамогенним фактором у лідуванні на перегонах. Сьогодні ми називаємо це явище фасилітацією.

Першим став вживати термін *фасилітація* в новому контексті Гордон Олпорт 1920 року, дефінуючи його як зміну поведінки людини в результаті присутності інших людей, які виконують ту ж роботу в той же час, але незалежно один від одного [15].

Уже невдовзі проблему фасилітації, а саме теоретичні засади педагогічної фасилітації, більш повно розглянув американський психолог і один із засновників гуманістичної психології Карл Роджерс. Вивчаючи особливості особистості, діяльності та спілкування вчителя з учнями, він відзначав уміння педагога-фасилітатора так вибудовувати освітній процес, аби на уроках в дітей була атмосфера психологічної підтримки і відповідно вони мали змогу підвищувати свою мотивацію, відповідальність та творчість [19, 225]. Інакше кажучи, це людина, яка

розуміє потреби, запити і внутрішній світ своїх учнів [11, 27]. Така педагогічна діяльність, що базується на довірі, взаєморозумінні та взаємопідтримці, сприяє партнерським відносинам з учнями. Внаслідок цього в дітей змінюється ставлення до самої освіти: вони вже не бояться помилитися, висловлюють власну точку зору, прогнозують подальші дії.

Можемо стверджувати, що фасилітація в навчальній діяльності надає необхідний стимулювальний, розвивальний і підтримувальний вплив, який веде до формування необхідних компетентностей учнів. Такий результат відповідає основним запитам сучасного світу, а значить сприяє підвищенню якості освіти.

Як показує досвід, перешкодою в розвитку комунікації школярів стало переважання у традиційному навчанні практикованого роками *монологічного підходу* до викладання дисциплін. На жаль, саме він призвів учнів до пасивної ролі на уроці, до відсутності в них творчості та відповідальності, а відтак – до соціальної загальмованості та агресивності.

Гуманістичне навчання в рамках інноваційних освітніх реформ покликане виробити в учнів внутрішню потребу вчитися, займатися самоосвітою. Демократизація відносин між вчителем та вихованцями передбачає суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію, при якій фасилітативні умови сприяють розвитку комунікативних навичок учнів.

Комунікація дає змогу учням не лише взяти для себе необхідний набір понятійних уявлень, а й сприяє вдосконаленню вмінь застосовувати на практиці різноманітні мовні засоби, що є вкрай важливим для усього процесу навчання. Проте рівень засвоєності тієї самої теми чи інформації різними учнями є неоднаковим. Тому варто звернути увагу на чинники, які впливають на результат процесу комунікації.

Для будь-якої комунікативної взаємодії потрібні хоча би дві сторони комунікантів: той, хто висловлюється в усній або письмовій формі, і той, кому це мовлення призначено. Інакше кажучи, комунікація є інтерактивним процесом, бо створюється зусиллями двох чи більше учасників. Зрозуміло, що таке навчання комунікативного мовлення не може відбуватися через використання індивідуальних монологічних завдань. Базою для вироблення умінь і навичок спілкування повинні стати завдання для роботи в парах чи групах. До того ж необхідно створити сприятливе мовне середовище, у якому всі учасники почуватимуться невимушено, комфортно, маючи змогу застосувати в будь-який момент свої знання.

У процесі вивчення мови на реалізацію комунікативної функції проєктуються інтерактивні технології. Метою їх застосування є підвищення якості комунікації учнів, збільшення їх комунікативного досвіду, формування комунікативного вміння вести полеміку чи просто висловлювати свої міркування, представляти аргументовані докази, підтримувати з реципієнтом зворотний зв'язок.

Інтерактивна технологія передбачає різні види занять. Наприклад, лекційну (традиційну) подачу матеріалу можна трансформувати в діалогічне спілкування з обговоренням проблемних питань, різних

точок зору, пошук спільних рішень. А «діалог дає змогу висловитися, викласти свою думку», зробити обмін «не тільки знаннями, а й особистісними смислами» [1, 31].

Проведення інтерактивної лекції спонукає до активної участі усієї аудиторії. Залучені до діалогу учні розвивають своє мислення, працюють над формуванням та покращенням мовленнєвої компетентності, професійним становленням особистості. Таке лекційне заняття можна представити як лекцію-візуалізацію, лекцію-діалог, проблемну лекцію, лекцію у вигляді прес-конференції, лекцію удвох (у формі діалогу двох вчителів та класу), лекцію-провокацію (із запланованими помилками).

При інтерактивному навчанні, окрім згаданих занять, проводять круглі столи, рольові ігри, проблемні семінари, педагогічні ігри-вправи, вправи у парах, «мозговий штурм». Доволі поширеною на уроках мови є тематична групова дискусія. Особливістю цього заняття у тому, що воно дає змогу розкритися повною мірою «Я-концепції» кожної дитини, її внутрішньому потенціалу, сприяє усвідомленню власного місця в системі міжособистісних зв'язків. Для навчальної дискусії характерний цілеспрямований взаємообмін думками, обговорення різних (протилежних) поглядів, різноаспектний підхід до розв'язання проблемних завдань, колективне прийняття рішення. Вибір того чи того способу та прийому проведення заняття впливає із завдань групової діяльності. Дискусія покликана стимулювати пізнавальний інтерес учнів, розвивати їхні комунікативні здібності, формувати загальну культуру комунікації.

Результативним під час вивчення мови виявився ще один інтерактивний метод – тренінг, який дає змогу у неформальній обстановці обговорити поставлені питання і відпрацювати навички практичного застосування отриманих знань. Наприклад, під час вивчення розділу «Культура мовлення» на уроці розігруються типові ситуації із формулами привітання, подяки, вибачення, звертання, прохання, прощання тощо. Учасники тренінгу повинні знайти вихід зі створеної проблемної ситуації, дотримуючись мовленнєвого та поведінкового етикету (а це забезпечує комунікативний контакт).

Спроби змоделювати та творчо інтерпретувати комунікативні ситуації з різною тематичною спрямованістю і стилістичною забарвленістю допомагають учням правильно й швидко орієнтуватися в різних ситуаціях та умовах, віднаходити точні засоби комунікації (вербальної і невербальної), дотримуватися певної тональності спілкування, вмільо використовувати модальність, яка виражена лексичними, граматичними та інтонаційними способами, давати оцінку своїм діям і контролювати власну мовленнєву поведінку.

Креативним способом досягнення дидактичної мети є проєктна технологія, або метод проєкту. Як зазначає Є. Полат, проєкт – це комплекс пошукових, дослідницьких та інших видів робіт, що виконуються учнями самостійно, але під керівництвом викладача [Цит. за: 6, 10].

Не менш ефективним засобом здійснення групової взаємодії і комунікації на уроці є також

проектно-комунікативні технології. Їх особливість полягає в тому, що «проектно-комунікативна діяльність завжди пов'язана з вирішенням певної проблеми, пошуком найбільш ефективного способу розв'язання навчальної пізнавального завдання, творчими знахідками учнів, а з іншого – накопиченням особистісного досвіду й формуванням особистісного стилю навчальної пізнавальної діяльності, в саморозвитку, самотворчості учня» [7, 31]. Творчий складник проектно-комунікативної технології вчитель може зреалізувати через міжпредметну інтеграцію, щоб, вивчаючи мову, учні пізнавали загальну картину світу, оволодівали методологією навчально-пізнавальної діяльності, – одним словом, працювали над саморозвитком. Окрім цього, творчий характер описуваної технології інколи виражається через певну свободу вибору змісту спілкування, яке можна встановити на основі полілогу або діалогу у такому вигляді: вчитель – учень (учні), учень – інформація, учень – культура.

Як бачимо, і проектні, й комунікативні технології мають інтерактивний тип відносин, який виражається в «спільній спрямованості на вирішення проблем, коли учні діють як рівноправні суб'єкти діалогічного простору з домінантною спрямованістю на особистість партнера» [7, 28].

Діалогічна ситуація, в якій опинилися учасники проектно-комунікативної діяльності, дозволяє співвідносити новий досвід зі старим, приймати невідомі досі істини, осягати себе через ціннісні судження товаришів.

Однозначно, інтерактивні технології допомагають якнайповніше реалізувати засвоєння мовленнєвої та діяльнісної змістових ліній програми і забезпечити високий рівень комунікативної компетентності, особистісної зорієнтованості учнів.

Формування комунікативної компетентності в учнів 5–9 класів припускає формування чотирьох основних умінь: критичного мислення або розв'язання проблем, творчості чи інноваційності, спілкування, співробітництво та громадянство.

Завдяки фасилітативному підходу створюються умови для реалізації цієї мети. Педагог-фасилітатор, який теж став членом групи, повинен виконувати поставлені перед парою чи командою завдання. Таким чином, він допомагає учням, яким ця допомога є необхідна. Поспілкувавшись зі всіма, фасилітатор може непомітно визначити слабші місця і, так само непомітно, відкоригувати та підтримати інших школярів. Учні у такому випадку почуваються досить вільно, ненапружено; у разі необхідності вони прислухаються та придивляються до того, що робить фасилітатор. Головне – не виправляти відразу помилки. Для цього фасилітатору варто показати приклад: промовити правильно слово чи перефразувати вислів, тобто представити нову комунікативну модель.

Отже, всі залучені до спілкування. Та найважливіше – навіть невпевнені в своїх діях учні беруть активну участь у спілкуванні.

У 5-6 класах вчитель повинен приділяти увагу по забезпеченню необхідного матеріалу з правильним співвідношенням видів мовленнєвої

діяльності. Надбання учнями комунікативної компетенції може відбуватися на основі лінгвістичної та географічної компетенції. Процес набуття комунікативної вправності може бути представлений у різних формах навчальної діяльності, наприклад гри.

До речі, дітям не лише молодшого, а й середнього шкільного віку притаманний ігровий інтерес, наочно-образне мислення, довільна поведінка. Тому доцільною буде гра на розвиток діалогічного мовлення «Звідки ти, друже?». Знайомство українського школяра з учнем лондонської школи не лише сприятиме розвитку пізнавальних інтересів і набуттю необхідних учневі компетентностей, а й розвиватиме мовленнєву активність.

Комунікативні ігри формують основні синтаксичні моделі висловлювання, вміння поставити питання, відповісти на питання, висловити власну думку, сформулювати комунікативну інтенцію (наказати, запропонувати, аргументувати, заперечити, погодитися) [8, 7].

Безумовно, що гра як форма групової діяльності сприятиме і підвищенню мотивації та самооцінки кожного учня.

Під час такої взаємодії фасилітатор не просто керує навчальним процесом, й має можливість змінити завдання, полегшити чи ускладнити їх, залежно від того, який емоційний фон групи. Керування ж самим емоційним фоном дозволяє полегшити взаємодію, сприяє включенню в активну комунікацію замкнутих чи слабших дітей.

Вчитель не просто планує урок, а як фасилітатор враховує різноманітні способи суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Педагог розпочинає урок, зазначаючи, що діти зможуть зробити наприкінці уроку. Така мотивація відразу допомагає налаштуватися на хороше сприйняття уроку. Учні у парах чи трійках дозволено поставити один одному запитання, залишаючись при цьому активним учасником будь-якої команди. За потреби вчитель допомагає невпевненим. Групи упродовж уроку можуть змінюватися, проте вчитель кожного разу стежить чи сам бере участь у роботі, впливаючи на загальне тло та настрої вихованців.

Упродовж інших етапів уроку педагог продовжує активну фасилітативну взаємодію: змінює, змішує створені команди і сам працює у якійсь групі. Таким способом, наставник не просто керує і коригує роботу ізсередини, а й зближується з дітьми, стає їхнім другом і більше про них дізнається. У результаті таких відносин відбувається формування комунікативної компетенції.

Для психолого-педагогічного супроводу особистісного становлення старшокласників та відстеження динаміки процесу їх самовизначення на уроці рідної мови потрібні відповідні засоби та інструментарій.

Найбільш доступним та ефективним засобом у цьому випадку є цілеспрямована предметна бесіда, побудована на гуманістичних принципах щирості, відкритості, конгруентності, безумовного прийняття, довіри, емпатії та віри у позитивний початок кожного учня. Ми її називаємо особистісно

орієнтованою бесідою, що сприяє взаємній відкритості педагога та учня. Залучити старшокласників до обговорення насущних їм проблем можна і з допомогою недирективних тренінгів та дискусій, що мають на увазі фронтальну роботу й активність у малих групах.

Цінність та особливість цих засобів полягає у можливості посприяти кожному бути щирим і відкритим, у колективному накопиченні необхідних знань, а також у набутті школярами вмінь аналізу та інтерпретації життєвих проблем, збагаченні їх життєвого досвіду через спільне переживання актуальних ситуацій. Звернімо увагу на важливу умову таких заходів: фасилітатор у ході дискусій має бути насамперед слухачем, а ведучими та ініціаторами діалогу стають його учасники (учні). Психологічна підтримка повинна здійснюватися в процесі, що самоорганізується, в якому роль педагога-фасилітатора полягає в делікатній, ненав'язливій пропозиції тем для обговорення, підтримці позитивних ініціатив учнів та у створенні середовища прийняття кожного учасника роботи.

Крім того, у своїй практиці ми використовуємо такі засоби, як ведення щоденників, написання есе, творів на задані та вільні теми, а також відгуків на проведені тренінги та дискусії. Дані матеріали служать базою для подальшої фасилітуючої роботи під час індивідуальних бесід та консультацій і дають можливість як педагогам-словесникам, так і старшокласникам точніше й повніше здійснювати рефлексію. Так, щоденники, які ведуться у паперовому та електронному вигляді, дають змогу ще раз повернути учнів до тих питань, які обговорювалися в процесі дискусій, тренінгів, і отримати особисту щирі відповідь, яка, можливо, не прозвучала публічно.

Застосування фасилітативного підходу поглиблює цікавість, умотивованість навчання, спонукає поставити вчителю питання, активізує мисленеву діяльність під час проблемних питань та ситуацій, заохочує діалогічне мовлення, у процесі якого учні вільно висловлюють свої думки й активно слухають товаришів, формує індивідуальну взаємодію.

Ефективності фасилітації досягають впровадженням спеціальних прийомів, коли важливо почути, а не відповісти, або ж зрозуміти справжню суть сказаного колегами чи педагогом, передати емоційний характер повідомлюваного, забезпечити зворотний зв'язок всім учасникам діалогу. Особливо важливо під час діалогу виявити позиції учнів, навіть уточнити їх. На допомогу в такому випадку можуть прийти фрази: «Я правильно тебе зрозуміла?», «Що саме ти маєш на увазі?», «Ти наголошуєш на тому, що...».

Щоб допомогти старшокласникам зосередитися на сказаному, підкреслити їхню основну думку, поєднати і причини, і наслідки або ж акцентувати на почуттях, вдаються до перефразування. Таким чином можна поєднати зміст повідомленої інформації з емоціями, які її супроводжували. Підсумок цієї фасилітативної взаємодії буде у резюмуваннях – узагальненні почутих думок, позицій чи почуттів.

Інший варіант фасилітативної діяльності старшокласників – пошук нових ідей. У середній ланці загальноосвітньої школи цей прийом буде не ефективний, бо енергію учнів 5-9 класів вчителю постійно доводиться скеровувати в продуктивне русло. Натомість учням старшої школи після оголошеної теми запропоновано висловити власні ідеї, а згодом віднайти рішення певної проблеми. До того ж школярі повинні пригадати вивчене та вирішити, як здобути знання знадобляться при засвоєнні нового матеріалу.

Доречною, наприклад для десятикласників, буде вправа «Асоціативний куц», коли під час вивчення теми «Риторика як мистецтво, наука й навчальна дисципліна» учні згадують усі слова та поняття, що асоціюються з риторикою.

Значний вплив на ефективне фасилітування має рефреймінг – прийом, який надає можливість змінити ставлення до ситуації, спрямовуючи до конструктивних дій. Наприклад, аналізуючи умови написання рефератів у шкільній бібліотеці, учні незадоволені малою кількістю відповідної літератури та комп'ютерів в читальному залі. Таким чином, рефреймінг у вигляді міркування «Ви вважаєте, що оновлення матеріальної бази шкільної бібліотеки, залучення коштів меценатів позитивно вплине на пошукову діяльність учнів, дозволить уникнути негативних емоцій та віднайти конструктивне вирішення цієї проблеми?»

Активно використовується фасилітація і на уроках розвитку зв'язного мовлення, під час написання есе («Що я прагну змінити у своїй країні», «Що мене цікавить у житті») або ж під час створення проекту «Дерево наших проблем» з наступним колективним обговоренням запропонованих рішень.

Під час групової чи парної роботи учням можна запропонувати вправу «Валіза», до якої школярі повинні покласти знання та навички, здобуті ними на уроках мови.

На підсумкових етапах уроку доцільно використовувати рефлексію у вигляді того ж есе, у якому висвітлено недоліки, проблеми і запропоновано шляхи їх подолання та розв'язання. Такий вид роботи активізує суб'єктність учнів, вселяє у них впевненість, сприяє їх особистісній самореалізації.

Висновки та перспективи досліджень. Проаналізований нами фасилітативний підхід і його вплив на розвиток комунікативних здібностей школярів підтвердив практичну цінність педагогічної фасилітації. Окрім цього, засвідчив, що: вчитель-фасилітатор – це педагог, який не лише вміє проводити роботу в класі й чудово знає свій предмет; це людина, яка ретельно обдумує процес викладання і сумлінно готується до кожного заняття, легко розв'язує проблеми індивідуальних взаємин з учнями, щоб вони в майбутньому, вправно орудуючи комунікацією, безболісно соціалізувалися.

Подальші наші дослідження будуть присвячені впливу фасилітації на проблему самовизначення та самореалізації учнів старшої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Волошко Г. Фасилітативний підхід як умова організації реверсивного навчання майбутніх педагогів. *Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»* : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 61–82.
3. Галицан О. А. Сутність і структура педагогічної фасилітації вчителя. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/galican.htm
4. Голуб Н. Б., Шелехова Г. Т., Ярмолук А. В., Новосолова В. І. Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу : посібник. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 144 с.
5. Горошкіна О. М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Харків : Основа, 2012. 171 с.
6. Гушин Ю. В. Інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Психологічний журнал Міжнародного університету природи, суспільства та людини «Дубна»*. 2012. № 2. С. 1–18.
7. Дуплійчук О. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій : дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2015. 322 с.
8. Казак Ю. Гра як спосіб подолання мовного бар'єру здобувачів загальної середньої освіти на уроках з іноземної мови. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 1 (23). С. 6–15.
9. Караман С. О. Поглиблене вивчення української мови в гімназіях та загальноосвітніх школах. *Дивослово*. 1994. № 7. С. 34–37.
10. Концепція «Нова українська школа» (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>
11. Кошечко Н. В. Фасилітація як інноваційна технологія управління педагогічними конфліктами у закладах вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія : Педагогіка*. 2018. № 2 (8). С. 24–29.
12. Леонова Н. С. Мовно-комунікативна вправність учнів у вимірі компетентнісно орієнтованого навчання. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2013. № 1. С. 2–7.
13. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.
14. Мойсєєва Т., Лисенко Н. Мовленнєво-комунікативний розвиток школярів на уроках словесності. *Дивослово*. 2011. № 5. С. 2–5.
15. Олпорт Г. Личность в психологии. Петербург : ЮВЕНТА, 1998. 345 с.
16. Паламарчук О. В. Інноваційні засоби професіоналізації майбутніх викладачів-філологів. *Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Суми, 2020. 278 с.
17. Пентиліук М. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Дивослово*. 1999. № 3. С. 8–10.
18. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник. Київ : Вид. А. С. К, 2004. 192 с.
19. Роджерс К. Р., Фрейберг Дж. Свобода учитися. Москва : Смысл, 2002. 527 с.
20. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. Москва : Народное образование, 2005. 556 с.
21. Триплетт Н. Динамогенные факторы стимуляции ритма и конкуренции. *Американский журнал психологии*. 1898. № 9. С. 507–533.
22. Фісун О. В. Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2010. № 34. С. 133–139.

REFERENCES

1. Volkova, N. P. (2006). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional and pedagogical communication]: navch. posibnyk. Kyiv: V.C "Akademiiia" [in Ukrainian].
2. Voloshko, H. (2021). Fasylytatyvnyi pidkhd yak umova orhanizatsii reversyvnogo navchannia maibutnykh pedahohiv [Facilitation approach as a condition for organizing reversible training of future teachers]. *Teorii ta tekhnologii innovatsiinoho rozvytku profesiinoy pidhotovky maibutnoho vchytelia v konteksti kontseptsii "Nova ukrainska shkola"*. Sumy, SumDPU imeni A. S. Makarenka Publ., 61–82 [in Ukrainian].
3. Halitsan, O. A. Sutnist i struktura pedahohichnoy fasylytatsii vchytelia [The essence and structure of the teacher's pedagogical facilitation]. Retrieved from: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/galican.htm [in Ukrainian].
4. Holub, N. B., Shelekhova, H. T., Yarmoliuk, A. V., Novosolova, V. I. (2017). Navchannia ukrainskoi movy uchniv 5 klasu na zasadakh kompetentnisnogo pidkhdohu [Teaching the Ukrainian language to 5th grade students based on the competence approach]: posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy dim "Sam" [in Ukrainian].
5. Horoshkina, O. M. (2012). Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi movy v starshykh klasakh [Theory and practice of teaching the Ukrainian language in senior classes]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
6. Hushchyn, Yu. V. (2012). Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive methods of learning in higher education]. *Psykhologichnyi zhurnal Mizhnarodnoho universytetu pryrody, suspilstva ta liudyny "Dubna"*, 2, 1–18 [in Ukrainian].
7. Dupliichuk, O. M. (2015). Profesiino-pedahohichna pidhotovka maibutnykh vchyteliv-filolohiv do zasto-suvannia proektno-komunikatyvnyh tehnolohii [Professional-pedagogical training of future philology teachers for the use of project-communication technologies] (Dysertatsiia kzndidata pedagogichnykh nauk). Zhytomyr [in Ukrainian].

8. Kazak, Yu. (2021). Hra yak sposib podolannia movnoho barieru zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity na urokakh z inozemnoi movy [The game as a way to overcome the language barrier of general secondary education students in foreign language lessons]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. prats*, 1 (23), 6–15 [in Ukrainian].
9. Karaman, S. O. (1994). Pohlyblene vycchennia ukraïnskoi movy v himnaziïakh ta zahalnoosvitnikh shkolakh [In-depth study of the Ukrainian language in gymnasiums and secondary schools.]. *Dyvoslovo*, 7, 34–37 [in Ukrainian].
10. Kontsepsiia “Nova ukraïnska shkola” (2016). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukraïnskashkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
11. Koshechko, N. V. (2018). Fasylytatsiia yak innovatsiina tekhnolohiia upravlinnia pedahohichnymy konfliktamy u zakladakh vyshchoi osvity [Facilitation as an innovative technology for managing pedagogical conflicts in higher education institutions]. *Visnyk Kyïvskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Seriia: Pedahohika*, 2 (8), 24–29 [in Ukrainian].
12. Leonova, N. S. (2013). Movno-komunikatyvna vpravnist uchniv u vymiri kompetentnisno orïentovanoho navchannia [Linguistic and communicative skills of students in the dimension of competence-oriented learning]. *Vyvchajemo ukraïnsku movu ta literaturu*, 1, 2–7 [in Ukrainian].
13. Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v serednikh osvitnikh zakladakh [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions] / kol. avt. za red. M. I. Pentyliuk. Kyiv: Lenvit, 2009 [in Ukrainian].
14. Moiseieva, T., Lysenko, N. (2011). Movlennievo-komunikatyvnyi rozvytok shkolariv na urokakh slovesnosti [Speech and communicative development of schoolchildren in literature lessons]. *Dyvoslovo*, 5, 2–5 [in Ukrainian].
15. Ollport, G. (1998). Lichnost v psihologii [Personality in psychology]. Peterburg: YuVENTA [in Russian].
16. Palamarchuk, O. V. (2020). Innovatsiini zasoby profesionalizatsii maibutnikh vykladachiv-filolohiv [Innovative means of professionalization of future philology teachers.]. *Innovatsiïnyi rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeïskyi ta natsionalnyi vymiry zmin: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Sumy [in Ukrainian].
17. Pentyliuk, M. (1999). Naukovi zasady komunikatyvnoi spriamovanosti u navchanni ridnoi movy [Scientific principles of communicative orientation in teaching the native language]. *Dyvoslovo*, 3, 8–10 [in Ukrainian].
18. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [A modern lesson. Interactive learning technologies]: naukovo-metodychnyj posibnyk. Kyiv: Vyd. “A. S. K.” [in Ukrainian].
19. Rodzhers, K. R., Freyberg, Dzh. (2002). Svoboda uchitsya [Freedom to learn]. Moskva: Smyisl [in Russian].
20. Selevko, H. K. (2005). Entsiklopediia obrazovatelnykh tekhnologiy [Encyclopedia of educational technology]. Moskva: Narodnoe obrazovanie [in Russian].
21. Triplett, N. (1898). DYNAMOGENNYE FAKTORYI STIMULIATSII RITMA I KONKURENTSII [Dynamogenic factors in stimulation and competition]. *Amerikanskii zhurnal psikhologii*, 9, 507–533 [in Russian].
22. Fisun, O. V. (2010). Pedahohichna fasylytatsiia yak bahatoznachnyi fenomen [Pedagogical facilitation as a multifaceted phenomenon]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*, 34, 133–139. [in Ukrainian].